

עיון ומחקר

מחקר קריאה מהנה של תלמידים

בכיתות ד - ו - ח - תש"ג*

(מאמר שני)

מאת גרשון ברגסון ואריה לוי

בלוחות 2, 3 שבמאמרנו הקודם הבאנו רשימה של ספרים פופולאריים בקרב התלמידיים לפי דרגות כיתה. במחקרנו לא הסתפקנו בשאלה אחת בעניין זה, ושאלנו 4 שאלות ביקורת כדי לקבוע אם הפופולריות הכללית תואמת אספקטים נוספים של הערכת הספר. רצינו לקבוע את חשיבות הספר בעיני הקוראים על פי ארבעה מדדים נוספים והם נוסחו כדלהלן:

1. היש ספר (או ספרים) שקראת יותר מפעם?
 2. רשום ספר אחד (או שני ספרים) שמצאו חן בעיניך במיוחד.
 3. רשום ספר, או 2—3, שלא קראת ותרצה לקראם בקרוב.
 4. איזה ספר השפיע עליך במיוחד?, רשום את שם הספר.
- התשובות לארבע השאלות מפורטות בלוח מספר 5.

* תודתנו החמה נתונה למר יעקב גוטהולד, ראש היחידה למדידה חינוכית, על עזרתו בתכנון המחקר ובביצועו.

1. בטורים כללנו ספרים שאוזכרו לפחות עלידי 10 תלמידים. שאלה מספר שלש אינה בודקת את הערכת הספר של המשיב במישרין. בידוע, ילדים הולכים אל ספרים בהשפעת חבריהם וספר שזוכה להערכה גבוהה אצל חברת הילדים, זוכה ממילא לפופולריות רחבה.

לוח 5. הספרים האהובים על התלמידים (במספרים)

מס' הספר במחקר	שם הספר	קראו ס"ה				קראו יותר מפעם			
		ד'	ו'	ח'	ס"ה	ד'	ו'	ח'	ס"ה
5	בחינות בגרות	12	45	122	179	15	10	45	60
15	פגיעה ישירה	8	27	41	76	—	11	9	20
20	אוהל הדוד תום	47	6	3	56	—	—	—	—
21	אליפים	5	32	46	83	1	12	16	19
29	אורי	9	84	69	162	3	26	28	57
53	טרון	49	54	18	126	10	10	3	23
55	חסמבה	140	192	72	404	30	62	14	106
65	אל עצמי	15	51	31	97	1	15	11	27
72	השביעה	132	92	28	252	34	18	4	56
78	דני דן	87	63	—	156	29	8	1	38
86	קופיקו	151	43	5	199	31	6	—	37
107	עזית הכלבה	14	10	1	25	10	3	1	14
179	אני אתגבר	4	34	30	68	—	12	5	17
236	דירה להשכיר	37	1	—	38	—	—	—	—
376	החמישיה	43	72	36	151	16	13	5	34
579	לאהוב עד מות	3	17	62	112	1	10	29	40
681	מעבר לכביש	3	8	30	41	1	3	11	15
722	נסים ונפלאות	80	31	—	111	—	—	—	—
794	על הגובה	1	12	39	43	1	3	15	19
855	צוללים קדימה	13	64	34	115	2	19	9	30
938	שמונה בעקבות אחד	40	56	8	104	8	11	—	19
946	שרה גיבורת נילי	19	110	29	158	4	35	7	46
26	על בנים ועל בנות	2	15	13	30	—	—	—	—
27	יעל ואני	1	16	34	51	—	—	—	—
44	ציון ובתיה	6	36	41	83	—	8	9	17
93	אי טי	—	—	—	17	—	—	—	—
145	בית קטן בערבה	18	29	12	59	—	—	—	—
298	ג'ינג'י	54	13	3	70	—	—	—	—
363	03 לטובת בעלי הזקן	3	5	14	22	—	—	—	—
511	יומנה של אנה פרנק	9	47	89	115	3	11	7	21
268	הבכור לבית אבי	10	62	35	107	3	11	8	22
		סך-הכל תלמידים				203	317	237	757

ספרים שהשפיעו				ספרים שרוצה לקרוא				ספרים שמצאו חן			
ס"ה	ח'	ו'	ד'	ס"ה	ח'	ו'	ד'	ס"ה	ח'	ו'	ד'
26	19	6	1	53	19	29	5	70	52	16	2
				—	—	—	—	21	12	8	1
17	—	1	16	—	—	—	—	11	—	2	9
				22	15	7	—	32	22	9	1
17	7	8	2	50	22	25	3	50	26	23	1
13	2	7	4	34	2	8	24	27	3	10	14
				81	8	27	46	80	11	36	33
23	2	13	8					30	10	16	4
16	—	6	10	33	—	11	22	46	3	15	28
				21	—	9	12	32	1	8	23
				12	—	1	11	23	—	3	20
								10	—	1	9
12	3	9	—	17	1	15	1	19	7	12	—
								27	8	14	5
				22	2	11	9	24	6	6	12
37	18	19	—	37	11	26	—	34	18	15	1
								12	9	2	1
28	—	2	26					14	—	5	9
								15	13	1	1
14	7	4	3					25	6	18	1
15	—	9	6					26	—	17	9
26	7	16	3					33	7	24	2
				17	12	3	2	—	—	—	—
				17	12	5	—				
				33	16	14	3	10	5	4	1
				22	—	9	13				
				52	2	24	26	—	—	—	—
				14	—	—	14	—	—	—	—
				33	13	15	5				
12	2	9	1	15	7	6	2	13	5	6	2
15	2	13	3					27	8	14	5
278	69	123	86	530	132	235	163	699	232	275	192

מן הלוח עולה :

- א. מתוך 65 הספרים שהובאו כפופולריים, 31 בלבד אוזכרו בארבעת המדדים הנוספים.
- ב. 14 ספרים בלבד אוזכרו על-ידי הילדים כספרים שהשפיעו עליהם. גם בטור זה המספר הגדול ביותר של ספרים שהשפיעו מובא על ידי תלמידי הכיתות ו' — 123, ילדי ד' — מצביעים על 86 ספרים שהשפיעו, ותלמידי ח' — מאזכרים 69 ספרים בקטגוריה זאת.
- ג. אין זהות בין הספרים שזכו לפופולריות גבוהה לבין עוצמת השפעתם. כך למשל הספר "חסמבה" שזכה לפופולריות גבוהה ביותר, אינו בטור "השפיע", הוא הדין ביחס לקופיקו, דני דין, החמישייה וכדו'. בקטגוריה זאת אפשר לכלול גם את טרזן והשביעייה. כלומר: ספר שרבים קראוהו אינו דווקא זה שרבים אהבוהו או העריכוהו הערכה גבוהה, ודאי לא השאיר רישומו העז על קוראיו, על-פי שאלות הביקורת.
- ד. מספר רב יותר של קוראים מתייחס לטורים 1—3 מאשר לטור 4. בטור 1 — "קראו יותר מפעם", אוזכרו 22 ספרים 757 פעם. בטור 2 — "ספר שמצא חן", אוזכרו 25 ספרים 699 פעם. בטור 3 — "רוצה לקרוא", אוזכרו 19 ספרים 630 פעם. בטור 4 — "ספר שהשפיע", אוזכרו 14 ספרים 278 פעם בלבד.
- ה. בכל ארבעת הטורים בולט מספרם של תלמידי הכיתות ו' ביחס לתלמידי כיתות ד'—ח'.
- ו. ראוי לציין שתלמידי ו' מושפעים מן הספרים יותר מתלמידי ד'—ח'. מבין 385 תלמידי ד' 86 הצביעו על ספר שהשפיע (20%). מבין 392 תלמידי ו' הצביעו 123 (31%). מבין 313 תלמידי ח' הצביעו 69 (21%).
- ז. רק 7 ספרים אוזכרו בכל ארבעת המדדים הנוספים, ואם נתבונן באיזכור לפי התפלגות הכיתות נמצא שמספר ניכר של תלמידי ח', מושפע מן הספרים: "בחינת בגרות", "לאהוב עד מות". תלמידי ו' מושפעים מ"אל עצמי", לאהוב עד מות", "שרה גיבורת נילי", הגיבור לבית אבי". תלמידי ד' מושפעים מ"אהל הדוד תום", ומ"נסים ונפלאות".

צפייה בטלויזיה וזיקתה לקריאה

במסגרת הסקר נשאלו התלמידים כמה שעות ליום, בדרך כלל, הם צופים בטלויזיה. מן התשובות עולה כי למעלה משליש התלמידים צופה 3—4 שעות ליום וחלק ניכר מהם 5—6 שעות. (חלק קטן של התלמידים ציין 7—9 שעות ליום. התעלמנו מתשובות אלה מחשש שתלמידים אלה לא הבינו היטב את השאלה). השאלה נשאלה כדי לבדוק אם קיים קשר כלשהו בין היקף הצפייה בטלויזיה לבין היקף הקריאה של התלמיד. לגבי היקף קריאה השתמשנו בשני מדדים: מספר השעות

הקדיש לקריאה במשך השבוע על-פי הצהרתו. וכן מספר ספרים שאת שמם רשם התלמיד בגליון התשובה. הלוחות 6—7 מציגים את הזיקה בין שני מדדים אלה לבין היקף הצפייה בטלויזיה.

לוח 6. שעות שבועיות מוקדשות לקריאה (אחוז התלמידים)

מספר גולמי	ס"ה	11	9—10	7—8	5—6	3—4	1—2	0	שעות צפייה בטלויזיה ליום
184	100.0	1.1	20.7	17.4	19.0	22.8	15.2	3.8	0
167	100.0	—	23.4	16.8	21.0	20.4	16.2	2.4	1—2
396	100.0	0.5	25.8	16.4	22.5	22.7	11.1	1.0	3—4
278	100.0	—	24.8	14.4	23.0	21.9	14.4	1.4	5—6
ס"ה 1091	100.0	0.4	25.2	16.0	21.3	21.8	13.5	1.8	—

מסתבר שלמעשה אין קשר בין משתנים אלה. התלמידים המרבים לצפות בטלויזיה אינם מקדישים פחות שעות לקריאה מחבריהם שצפייתם מועטת. רוב התלמידים הנסקרים, 674 — כ-62%, צופים בטלויזיה מ-3 עד 6 שעות ליום ומספר השעות שמקדישים הם לקריאה שווה כמעט בכל הקטגוריות.

לוח 7. מספר ספרים שקראו במשך השנה וזכורים להם (אחוז התלמידים)

מ	ס"ה ספרים	13—15	10—12	7—9	4—6	1—3	0	שעות צפייה בטלויזיה ליום
185	100.0	8.7	21.6	29.7	28.1	9.7	2.2	0
168	100.0	15.4	24.4	28.5	16.7	13.7	1.2	1—2
396	100.0	16.1	21.2	26.7	24.5	11.1	0.3	3—4
278	100.0	14.5	23.1	23.0	25.9	11.2	2.5	5—6
ס"ה 1093	100.0	13.7	22.6	26.4	24.5	11.1	1.3	הכל

הוא הדין ביחס למספר הספרים שקראו (שזכרו) לפי הנתונים שבלוח 7. השאלה העקרונית שיכולה להתעורר לגבי התלמידים שצופים 5—6 ליום בטלויזיה ומקדיי שים 1—2 שעות לקריאה, והם הרי עסוקים 5—6 שעות ליום בביה"ס איך מתאזן לוח השעות היומי.

הרי לא יתכן שהם מועסקים 14 שעות ליום בשלושה תחומים אלה בלבד. אלא יש לשער שהתלמידים לא הבחינו היטב בין מספר השעות למספר התוכניות וערבבו זה בזה.

מה עולה בברור הוא, שהטלויזיה מרתקת את הילדים לרוב השעות הפנויות שלהם. העניין מחייב את ההורים, שלטונות החינוך ורשויות המפעילות את הטלויזיה לתת דעתם לנתון זה.

**לוח 8. מספר שעות לשבוע שהתלמידים מקדישים לקריאה (באחוזים)
לפי הכיתות.**

שעות	ד'	ו'	ח'	בנים	בנות
0	1.8	1.5	1.9	1.7	1.5
1—2	17.5	12.0	10.6	16.8	11.0
3—4	21.7	18.1	26.6	21.7	22.0
5—6	17.2	24.2	22.4	21.3	21.2
7—8	11.5	26.6	19.9	17.7	14.4
9—10	30.0	26.0	18.3	20.4	29.5
11 +	0.3	0.6	0.3	0.4	0.4

יש הבדלים בין דרגות הכיתה במספר השעות שהתלמידים מקדישים לקריאה. הנתון הבולט הוא כי כ-30% מתלמידי כיתה ד' מקדישים את מספר השעות הרב ביותר — 9—10 לשבוע, ואילו מתלמידי כיתה ח' מקדישים זמן דומה רק 18%. גם בין הבנים והבנות יש שני הבדלים בולטים. כ-17% מן הבנים הקדישו לקריאה 1—2 שעות לשבוע. ואילו מבין הבנות רק 11% הקדישו זמן כה מועט. לעומת זאת 20% מן הבנים מקדישים 9—10 שעות לשבוע לקריאה ו-30% מן הבנות מקדישות זמן זהה למטרה זאת. כללית אפשר לקבוע כי הבנות מקדישות לקריאה זמן רב יותר מן הבנים. בקטגוריה הנמוכה 1—2 שעות לשבוע מספרן פחות מן הבנים ובקטגוריה הגבוהה 7—10 שעות מספרן עולה על זה של הבנים. נתון זה כבר עלה מלוח 4 במאמרנו הקודם.

התוכנית הפופולרית בטלויזיה

- 1) דעה מקובלת על חוקרים בתחום הסוציולוגיה ועל אנשי תקשורת ההמונים היא שהטלויזיה מעודדת את הקריאה. רצינו לבדוק אם יש בתוכניות שבהן צופים הנשאלים כדי לקרובם לספר ולקריאה בו, בנושאים שבאים לידי ביטוי בתוכניות טלויזיה.
- 2) שאלנו את התלמידים מה הן שלוש התוכניות בטלויזיה החביבות עליהם. לוח מס' 9 נותן תשובה חלקית לשאלתנו זאת.

לוח 9. התוכניות החביבות על התלמידים באחוזים

התוכנית	תלמידי ד'			תלמידי ו'			תלמידי ח'		
	ס"ה	ממלכתי	ממ"ד	ס"ה	ממלכתי	ממ"ד	ס"ה	ממלכתי	ממ"ד
1 דאלאס	31	31	31	50	51	47	49	46	63
2 מערבונים סרט קולנוע	7	8	1	2	3	0	10	11	3
3 על טעם ועל ריח	9	9	5	8	9	5	9	8	11
4 תצפית	1	1	0	7	8	3	12	14	5
5 קרובים קרובים	14	15	9	9	10	6	4	4	5
6 בית קטן בערבה	29	23	54	53	47	72	43	40	57
7 תהילה	52	53	47	62	63	61	59	60	56
8 ימים מאושרים	4	4	7	7	8	2	5	6	0
9 סטיב אוסטין	37	38	31	29	29	28	6	4	16
10 טרון	12	11	15	4	4	3	1	0	3

מן הלוח עולה :

- (א) כלל התלמידים הזכירו כ-60 תוכניות שבהן הם צופים. כללנו בלוח תוכניות שלפחות 5% מן התלמידים כללו אותן בקטגוריה זאת.
- (ב) מסתבר כי רק שלוש תוכניות אהודות על אחוז גבוה של התלמידים בכל שלוש דרגות הכיתה והן : דאלאס, בית קטן בערבה ותהילה. לגבי תוכניות אחרות יש הבדלים בדרגות הכיתה למשל : התוכנית "קרובים קרובים" אהודה יותר על תלמידי ד'—ו' ופחות על תלמידי ח'. סטיב אוסטין אהודה על קרוב לשליש של תלמידי ד'—ו' ואילו רק 6% מתלמידי ח' אוהבים אותה. טרון — אהוד על תלמידי ד' בלבד ; תצפית אהודה על תלמידי ח' (12%), ואילו רק אחוז אחד של תלמידי ד' אוהדים אותה.
- (ג) האהדה של התלמידים נתונה לתוכניות המוקרנות בסדרות, ומכיוון שהסדרות ברובן מיובאות ואין הטלויזיה מקרינה סדרה מקורית, בזמן ממושך, להוציא קרובים קרובים, מוצאים אנו כי אהדתם של התלמידים נתונה לתוכניות לועזיות.
- (ד) מפליא שהתלמידים לא כללו בתוכניות האהודות מבט ספורט, קבלת שבת, או עם צאת השבת. "מבט לחדשות" צוינה ס"ה ע"י 14 תלמידים בלבד. יתכן והתלמידים ראו בתוכניות אלה אינפורמציה "יבשה" בלבד, והשיבו על שאלותינו בהתייחסם לתוכניות "כבודות" אומנותיות-בידוריות-מדעיות.
- (ה) יש הבדלים בהרגלי הצפייה במגמות. למשל : 46% של תלמידים במגמה הממלכתית, בכיתה ח', אוהדים את דאלאס ו-63% בממ"ד ; 14% תלמידי ח' במגמה ממלכתית אוהדים תצפית, ו-5%

בממ"ד. תלמידי בתיה"ס הממ"ד, בכל דרגות הכיתה, אוהדים יותר את התוכניות בית קטן בערבה מאשר תלמידי בתיה"ס הממ".

(1) האהדה המאסיבית ל-10 תוכניות בלבד מפתיעה במידת מה, משום ששעות הצפייה בטלוויזיה מרובות מאד, האם התוכניות אינן מרשימות במידה מספקת ולכן צוינו כה מעט תוכניות אהודות, או אולי התדירות של התוכניות הטובות (להוציא הסדרות) דוחקת אלה את אלה והן נשכחות במהרה.

הקריאה המונחית

אחד האפיונים המקובלים "לקריאה מונחית", הוא, שספר זה נמסר לקריאה לכל תלמידי הכיתה לתקופת זמן קצובה.

לוח 10. הקריאה המונחית בכיתות

כיתה ה'	כיתה ו'	כיתה ד'
14	צ'יבי + 25	אהל הדוד תום * + 43
24	טוביה החולב + 18	חיית החושך 31
12	אנה פרנק 13	אשרי יתום אני 13
28	מוטל בן פייסי 19	הדייג ודג הזהב 14
	10	ג'נט הילדה ? 1
4	27	דן ויאן והחסידה 22
	+ 44	הביצה שהתחפשה 17
	14	נוריקו סן 33
	17	המכוננית של ירון 10
	16	אני זוכר את מצדה 13
	22	בצל עץ השקמה 15
	14	ילדי הבית המוזר 12
	+ 27	נסים ונפלאות + 63
	22	סוד המלים הבזדדות 15
	+ 28	צוללים קדימה 16
	40	שרה גיבורת נילי 10
	+ 18	16
	10	שביל קליפות התפוזים 10
	36	שמונה בעקבות אחד 36
	+ 43	שרה גיבורת נילי + 43
	20	
	5	

ההנחה של היוזמים היא ש"הקריאה המונחית" הנה כלי-עזר חשוב לעידוד הקריאה העצמית ובעזרתה אפשר להגיע לקריאת ספרים ברמה גבוהה יותר ולהעמקת ההבנה של הספר הנקרא.

בסקירתנו ביקשנו מאת התלמידים לציין ספר (או ספרים) "שהמורה חילק להם וכל תלמיד היה צריך לקרוא אותו(ם)".
בלוח 10 מובאים הספרים שצוינו על-ידי התלמידים כספרים במסגרת הקריאה המונחית.

מן הלוח עולה :

- (א) בכיתות ו' עסקו ב-20 ספרים במסגרת הקריאה המונחית, בכיתה ד' — ב-16, ואילו בכיתה ח' טיפלו במסגרת זאת ב-4 ספרים בלבד.
נתונים אלה מחזקים את המשתמע מנתונים אחרים, כי בכיתות ו' עוסקים באינטנסיביות רבה יותר בתחום הקריאה המהנה. כן בולטת העובדה על מיעוט העיסוק במסגרת זאת בכיתות ח'.
- (ב) עיון ברשימת הספרים מאשר, כי המורים בוחרים לקריאה מונחית בספרים המקובלים על ציבור המהמכים כספרים בעלי ערך חינוכי חיובי.
- (ג) בכיתה ז' קראו התלמידים, במסגרת הקריאה המונחית, 7 ספרים שהם גם ברשימת הספרים הפופולריים, ואילו 9 ספרים אחרים, שחולקו לקריאה מונחית, בדרגת כיתה זאת, אינם ברשימה של הספרים הפופולריים.
- (ד) הרבגוניות, מבחינת הרמה של הספרים, שבכיתה ד' מצביעה על רמות שונות של דרגת כיתה זו, והמורים בוחרים בספרים בהתאם לרמת כיתותיהם. ואולי הספרים "הקלים" נבחרו כדי "לפתות" את התלמידים לדרך זאת של העבודה.
- (ה) הספרים בכיתה ד' ברובם המכריע מקור, רבע מהם תרגום.
- (ו) בכיתה ו' עסקו בקריאה מונחית ב-20 ספרים, להוציא מחניים — כולם מקור.
- (ז) התכנים של הספרים ברובם המכריע לקוחים מן הריאליה שבחינו ובמרכזם בעיות לאומיות הסטוריות, שואה, גולה ובעיות חברה וקליטה.
- (ח) רמת הספרים מתאימה לכיתה ו', אם כי גם פה יש כנראה כיתה או שתיים שעסקו בספרים המיועדים לדרגת כיתה נמוכה יותר.
- (ט) בכיתה ח' הטיפול בקריאה מונחית מועט ביותר ואין בידינו חומר כדי לנסות ולהסביר תופעה זאת.
- (י) אין בידינו נתונים שיכולים להצביע על מידת המשקע ועוצמתו על הקורא של הספרים שנקראו במסגרת הקריאה המונחית. אפשר רק לציין כי 7 ספרים מתוך ה-20 שטופלו במסגרת הקריאה המונחית נמצאים בטור "מצא חן"; וששה ספרים מתוך שנים עשר צוינו **כספרים שהשפיעו** (ספר שצויין ע"י 1—2 תלמידים לא הובא במניין) נראה כי יש במספרים אלה כדי לרמוז על כיוון ולחזק את ההנחה כי ספר שזכה לבירור ועיבוד בכיתה — משקעו רב יותר, עכ"פ זכור טוב יותר לקורא הצעיר*.

2. בלוח הבאנו ספרים שלפחות 10 תלמידים בדרגת כיתה אחת הזכירו אותם. 10 תלמידים מהווים לפעמים מחצית הכיתה, לכן אפשר להניח כי אכן הכיתה עסקה בספר במסגרת הקריאה המונחית.

* בידינו נתונים על היקף הקריאה המונחית מ"קרן בית הנשיא": בתשמ"ד סיפקה הקרן 394 סדרות, 11.800 ספרים ל-73 בתי"ס אם נצא מן ההנחה שמוסד המקבל סדרה בהשאלה מנצל אותה לשתי כיתות לפחות, נמצאו למדים שמסגרת זאת מאפשרת קריאה עצמית לעשרות אלפי תלמידים.